

A LOITA POLA POSESIÓN DO MONTE COMUNAL DE SAN MARTIÑO DE SALCEDO DENDE A ÓPTICA DA ANTROPOLOXÍA POLÍTICA.

Un conflito de lexitimidade onde
a identidade colectiva

está en xogo

Rafael Quintía Pereira

*ALicenciado en Antropoloxía Social e Cultural,
Licenciado en Ciencias Empresariais e
Presidente da Sociedade Antropolóxica Galega*

Sumario

Neste artigo faremos unha análise, dende unha perspectiva da antropoloxía política, do que foi o conflito legal e social entre os veciños da parroquia pontevedresa de San Martiño de Salcedo e o Ministerio de Defensa polo dereito de posesión do seu monte comunal. Estudaranse os distintos actores do conflito e centrarémonos no tema da lexitimidade como eixo principal da loita entre veciños e administracións públicas.

Palabras clave: Monte comunal, exército, lexitimidade, conflito social, propiedade, administración, dereito consuetudinario, empoderamento

Abstract

In this paper we will make an analysis, from the perspective of political anthropology, what was the conflict between residents of San Martiño de Salcedo, in Pontevedra and the Ministry of Defence for the right to possession of their communal lands. We will study the different actors of the conflict and focus on the issue of legitimacy as the main shaft fight between neighbors and public administrations.

Keywords: Communal lands, army, legitimacy, social conflict, ownership, management, customary law, empowerment

A parroquia e o seu monte comunal

A historia de Galicia está fondamente enraizada na historia dos seus montes comunais. Unha historia de vivencias, de aconteceres e de lendas xurdidas durante a vida e o traballo no monte. Pero tamén é unha historia de loitas, de represión, de inxustizas e, incluso, de morte por defender un xeito de vida, por defender que os usos tradicionais do monte non deixa-

sen de ser comunais, por defender, en definitiva, algo que forma parte da súa identidade cultural como comunidade social e, nunha orde superior, como pobo.

Os veciños das parroquias posúen dende tempo inmemorial, e de forma consuetudinaria, a propiedade colectiva do monte comunal. Un monte identificado coas súas entidades parroquiais e que foron, dende a Idade Media,

fonte de subsistencia. Pois o monte comunal foi aproveitado polos veciños para o pastoreo do ganado, a recolleita de esquilme co que fertiliza-las terras, para a tala de madeira e a recollida de leña, para a extracción de pedra e para o uso dos mananciais e regatos que abrollan no monte para o consumo doméstico e o regadío das fincas. Pero moitos destes montes comunais non só foron fonte de recursos naturais e económicos senón que tamén foron o lugar onde os nosos devanceiros deixaron a pegada do seu paso por esta terra. Onde labraron en pedra un universo —os petróglifos— que tan só podemos intuír, onde naceron e viviron e onde enterraron ós seu mortos en mámoas milenarias. Uns devanceiros que nos deixaron unha valiosa herdanza en forma de patrimonio arqueolóxico que acabaría dando nome a moitos dos lugares onde hoxe habitamos, de aí a importancia, interese e riqueza cultural da nosa microtoponimia. O monte é, asemade, un universo mítico e simbólico sobre o que, ó longo de centos de anos, se foron tecendo historias, contos e lendas construídas polas xeracións de veciños que habitaron, traballaron e transitaron as terras montesías establecendo unha dialéctica constante e dinámica entre a xente, a natureza e os seus elementos constituíntes, creando e recreando o monte dende unha perspectiva cultural e ideolóxica.

A parroquia foi no mundo rural galego o núcleo básico de ordenamento territorial, a auténtica unidade social asentada nun territorio perfectamente delimitado, identificado e recoñecido polos seus veciños. Ó longo dos séculos este peculiar microcosmos galaico foi testemuño de moitos cambios políticos, econó-

Monte de Salcedo no 1927

micos e sociais pero para os galegos a parroquia seguiu sendo a súa referencia identitaria, a súa patria chica.

Á parroquia pertencía o monte comunal e ela era quen decidía sobre el, quen o xestionaba e facía uso do mesmo. A partir das Cortes de Cádiz de 1812 tivo lugar a caída do Antigo Réxime e a implantación dunha nova administración de corte liberal. Estes cambios políticos, económicos e sociais desembocaron na formación dos modernos concellos tomando como base de referencia a parroquia. Ó non recoñecerse a personalidade xurídica das comunidades rurais posuídoiras dos montes en man común, os concellos convertéronse na única instancia representativa, pondo as bases para que estes acabasen tendo carta branca e dispor libremente duns montes que non lle pertencían lexitimamente. A creación en 1941 do Patrimonio Forestal do Estado, unidos á Ley Hipotecaria do 1946 e á Ley de Régimen Local supuxo o mecanismo que necesitaban os concellos para municipalizar completamente a propiedade colectiva, inscribindo os montes comunais a favor dos respectivos concellos. E así, eses montes de aproveitamento colectivo

foron catalogados como públicos e incluídos no inventario municipal como bens de propios.

Foi grazas a este mecanismo ilícito como, por exemplo, o concello de Pontevedra puido ceder gratuitamente parte do monte comunal de San Martiño de Salcedo para as instalacións do Ministerio de Defensa orixinando un conflito pola propiedade do monte onde o que estaba en xogo era a lexitimidade da posesión. Falemos agora desa longa loita pola posesión do monte comunal da parroquia de San Martiño de Salcedo, un claro exemplo dun conflito de lexitimidade onde tamén está en xogo a identidade colectiva.

Secuencia cronolóxica do conflito

A primeira ocupación de terreos do monte comunal de Salcedo polo Exército produciuse o 24 de agosto de 1898 en virtude dunha orde telegráfica do Ministerio de Guerra. Esta ocupación documéntase no Rexistro da Propiedade o 30 de maio de 1905 e deu lugar á construción do Cuartel Defensivo de Figueirido, grazas a unha suposta e escura cesión do Concello de Pontevedra realizada, como dixemos, no ano 1898. O terreo usurpado nese momento supuxo unha superficie de **32,5935 hectáreas**. Nos anos seguintes estas instalacións foron, entre outros usos, cuartel militar e campo de concentración durante a Guerra Civil.

En setembro de 1966 o Concello de Pontevedra procede á cesión gratuíta ó Ministerio de Defensa dunha parcela de monte comunal cuxa superficie alcanzaba as **139,9162 hectáreas**. Esta cesión gratuíta do Concello de Pontevedra realizouse mediante

escritura pública o 9 de setembro de 1966, rexistrada no Rexistro da Propiedade co nº 15.378 a favor da Junta Central de Acuartelamiento. Dende ese ano 1966 estas instalacións militares pasaron a se-lo CIR nº13 (Centro de Instrucción de Reclutas) ata que no ano 1988 reconvertéronse na Base Militar General Morillo da Brigada Lixeira Aerotransportada (Brilat), función que desenvolve na actualidade. Esta constante, gradual e ilexítima ocupación e usurpación do monte comunal de San Martiño en mans do Exército chegou ata o punto de representar no ano 2013 o 20 % do conxunto do monte comunal da parroquia.

A loita dos comuneiros de Salcedo polo dereito á propiedade e ó uso do monte común xa viña de antigo. Os procesos de desamortización tiveron a oposición veciñal. Despois virían as repoboacións do ano 1927 e as plantacións da Granxa de Montero Ríos, cos seguintes prexuízos para os comuneiros e para todos os veciños que atopaban no monte unha importante fonte de subsistencia. As reivindicacións veciñais tamén se fixeron oír co gallo do deslinde de 1964, e co expediente de desafección e cesión gratuíta ó Exército no ano 1966. Nos anos oitenta, a Comunidade Veciñal de Montes en Man Común de Salcedo, legalmente constituída, presentou diversos recursos de reposición contra a resolución que excluía a parte do monte obxecto de cesión gratuíta ó Exército. No ano 2003 volveron as protestas motivadas polos intentos das autoridades militares de cerra-lo monte ocupado con arame.

As reivindicacións veciñais polos seus dereitos históricos de uso, explotación e posesión do monte comunal tiveron frecuentemente como resposta o silencio administrativo, e

outras a violenta represión policial, como aconteceu no ano 1966 ou máis recentemente no ano outono do 2008. Os tempos mudaban máis parecía que as maneiras do poder permanecían inalterables.

Multitudinaria manifestación contra a Franxa de Seguridade

O establecemento en 2008 dunha franxa de seguridade en torno ás instalacións da Brilat —que hipotecaba o futuro da parroquia e limitaba o libre uso das propiedades— e a construción de dous novos campos de adestramento (a aldea afgá e o poboado urbano) non fixo máis que agrava-la situación dos veciños e foi o detonante dunha intensa loita veciñal que levaría a que o 15 de novembro do 2010 a Comunidade de Montes de Salcedo reclamase xudicialmente a propiedade do monte usurpado polo Ministerio de Defensa. O 20 de setembro de 2011 o Xulgado de Primeira Instancia de Pontevedra dita sentenza favorable ós comuneiños e a nulidade de tódolos acordos de cesión gratuíta realizados dende o ano 1898. O 21 de decembro de 2012 a Audiencia Provincial de Pontevedra dita sentenza firme a favor dos comuneiños, dando por finalizado

un conflito que durou máis de cen anos. Os territorios ocupados do monte de San Martiño rexístranse a nome da Comunidade de Montes o 26 de febreiro de 2013.

Analicemos agora as dinámicas, fases, actores e elementos integrantes deste tipo de conflitos.

Conflito e lexitimidade

O obxecto de toda loita deste tipo é sempre po-la túa lexitimación no centro da estrutura simbólica da confrontación, isto é, a estratexia dos actores do conflito consiste en presentalos seus movementos na escena do conflito de tal maneira que os seus intereses particulares se amosen de xeito que poidan ser aceptados polos espectadores. É por iso que as faccións ou grupos en loita intentan invocar valores tales como os intereses comúns, a solidariedade entre veciños, a defensa da tradición, etc. De tal xeito que a imaxe que se proxecta da facción oposta sexa a dun colectivo que atenta contra todos estes valores que a primeira facción defende e representa.

No obxecto do noso estudo —a loita pola propiedade do monte comunal de Salcedo— o Ministerio de Defensa alegará que eles representan o ben común pois son parte do Estado, que somos todos. Intentarán, coa axuda dos medios de comunicación e de partidos políticos afíns ó Goberno vixente, transmitir unha imaxe egoísta e interesada dos veciños da parroquia, unha imaxe que ameaza o ben común e incluso a seguridade do estado e a propia economía local. Pola súa banda, os

comuneiros de Salcedo botarán man do seu lexítimo e consuetudinario dereito a posuí-lo monte comunal, e intentarán transmiti-la imaxe dun opoñente totalitario, represivo e que actúa de xeito ilegal. Neste senso son moi ilustrativas e elocuentes as palabras que pronunciou na primeira rolda de prensa celebrada o 6 de novembro de 2008 polo entón portavoz da plataforma de veciños afectados pola Franxa de Seguridade e, na actualidade, presidente da Comunidade de Montes de Salcedo, o Sr. Fernando Pintos:

Queremos deixar claro que este conflito vámolos gañar, temos todo tempo, o noso e dos nosos descendentes. Salcedo xa toreou algúns bravos e este non ten máis cornos. Nós non temos armas, pero nun estado de dereito e democrático a razón debe impoñerse.

Diciamos que en todo conflito de poder se busca a lexitimidade e para iso hai que contar co apoio doutros. Un apoio que, segundo o definido por Marc Swartz, Victor Turner e Arthur Tuden na súa obra *Political Anthropology*, é todo canto coaduxa á formulación e/ou realización dos fins políticos. A lexitimidade e a coerción son apoios básicos. No noso conflito do monte comunal de Salcedo ámbolos grupos —Ministerio de Defensa e veciños e comuneiros de Salcedo— loitan pola posesión lexítima do monte, ademais os veciños loitan polo libre uso das súas lexítimas terras e posesións persoais e privadas, un dereito vulnerado polo establecemento da Franxa de Seguridade que, respaldada por unha lei do ano 1975 establece un perímetro de

seguridade de 300 metros ó redor dos límites da base da Brilat, o que supón a inclusión nesa área de parte dos núcleos de poboación da Armada, Moimenta, Casal, Navalexo e Birrete e a conculcación dos dereitos de centos de veciños e propietarios ós que se lles obriga a pedir autorización ó Ministerio de Defensa para dispor libremente das súas casas, terras ou matos e para poder dispor libremente das súas propiedades de acordo ó marco da legalidade. Deste xeito, segundo se publicaba no

BOE do 8 de outubro de 2008, impídeselle ós veciños afectados pola Franxa “realizar obras, traballos ou instalacións de ningunha clase sen autorización previa do Ministerio”.

Se ben, como explicamos, os dous grupos en conflito buscarán o apoio doutros colecti-

vos ou institucións, só un contará coa axuda ou apoio do poder coercitivo, e este é o Ministerio de Defensa, pois como parte do Estado conta co que Karl Marx denominou tan acertadamente o monopolio do uso lexítimo da violencia. Como exemplo do exercicio da acción coercitiva por parte das Administracións Públicas neste conflito podemos citar que as marchas veciñais diarias polo monte ocupado para protestar contra as obras ilegais do poboado de adestramento urbano e a réplica da aldea afgá provocaron enfrontamentos cos militares que construían estas infraestruturas de adestramento bélico e coa policía que custodiaba as ditas obras. Nestas marchas sancionáronse con multas de 800 € ó portavoz da Comisión de Afectados pola Franxa de

Seguridade e a un veciño do lugar da Armada. Denunciáronse, asemade, varias agresións dos soldados cara aos veciños da zona. Outro exemplo témolo no acontecido o día 8 decembro de 2008 pois, co gallo dos actos en honor da Inmaculada Concepción (Patroa da Infantería e desta base), convocouse unha concentración multitudinaria e autorizada diante da porta de entrada da Base Xeneral Morillo. O acto de protesta deu lugar a enfrontamentos coa policía e cos militares (Policía Militar) que custodiaban a entrada do recinto, resultando feridos algúns veciños. Debido a estes actos multáronse a cinco persoas con 500 € cada unha.

Fases do conflito

Os conflitos seguen determinadas secuencias, por exemplo, iniciación, técnicas de ataque e contraataque, final aparente das tensións, rebrote de antagonismos, solución. Os citados Turner, Swartz e Tuden falan dun modelo de desenvolvemento político por fases que podemos aplicar ó proceso de xestación e desenvolvemento do conflito:

- Período de mobilización do capital político
- A continuación viría o enfrontamento ou fase de cartas destapadas na que se produce o desafío aberto dunha das partes

Cómpre aclarar que a forza é o poder coercitivo, o uso da forza pode ser eficaz a curto prazo como medio de control pero se é a única base da aceptación popular pasiva está condenada a fracasar na súa loita pola lexitimidade.

Pola súa banda, os comuneiros de Salcedo buscaron o apoio dos veciños da parroquia de Salcedo, da vila de Pontevedra e Marín e das parroquias limítrofes. Tamén recabaron apoios de colectivos sociais, asociacións veciñais e organizaron accións e protestas conxuntas coas comunidades de montes de Lourizán, San Xulián, Figueirido e Vilaboa.

- Isto conduce a unha crise, unha coxuntura transcendental ou punto decisivo nas relacións entre os compoñentes dun ámbito político, que, á súa vez, produce contratendencias na medida na que o grupo social reúne forzas pacificadoras para evita-la ruptura total entre as partes.
- Despregue de mecanismos de axuste ou reparadores que pode incluír arbitraxes informais, mecanismos legais ou rituais públicos
- Finalmente a paz quedará establecida cando ámbalas partes se readapten a un novo conxunto de relacións asimétricas de poder ou se escindan completamente.

- Período de mobilización do capital político:

Diciamos que o conflito sobre a propiedade do monte comunal de Salcedo remóntase á súa primeira ocupación a finais do século XIX. Este conflito permaneceu latente en determinados períodos onde a conflitividade diminuíu, non por mellora da situación senón por resignación dos veciños, e tivo fases de acentuación do enfrontamento, sobre todo nas décadas do 1920, do 1960, nos anos 80 e, finalmente, o grande enfrontamento a partir do ano 2008 e que supón o obxecto principal desta análise.

Construción da Aldea Afgá

- Enfrontamento:

O período de enfrontamento entre as partes do conflito e que desembocaría na reclamación xudicial do monte inaugúranse nos meses de verán do 2008 coas repetidas marchas de protesta polo monte e continúan o día 8 de decembro de 2008 coa concentración multitudinaria fronte ás portas da base. O 28 de xuño de 2009 convocouse unha marcha polo monte baixo o lema *Contra a Franxa de Seguridade, as obras ilegais no monte e a defensa do monte comunal*. Esta acción reivindicativa contou con gran participación de veciños de Salcedo, Figueirido, Vilaboa, Marín e Pontevedra. O

Portavoz da Comisión de Afectados Fernando Pintos remataba con estas palabras o final da manifestación:

Estamos aquí exercendo lexitimamente o dereito a defender, a nosa propiedade, a nosa liberdade e a nosa dignidade.

Este período de enfrontamento desencadeouse como consecuencia das imprevistas obras acometidas polo exército para a construción de dous campos de adestramento nas lindes do monte comunal ocupado (Aladea Afgá e Travesía urbana) afectando ó acceso ás propiedades privadas, usurpando camiños veciñais e bloqueando, incluso, o uso e explotación dos matos privados lindeiros ó monte comunal ocupado.

A pinga que fixo reborda-lo vaso da paciencia dos veciños de Salcedo e a espoleta detonante do agravamento do conflito e a posterior reclamación xudicial do monte foi a Orde de Defensa 2815/2008 de 16 de setem-

FARO DE VIGO
ARXIVO 11 DE DECEMBRO DE 2008

PONTEVEDRA-5

Veciños de Salcedo ocupan el terreno militar de la Brilat al grito de "O monte é noso!"

Se enfrentan a los soldados que custodian el recinto y los hacen retroceder hasta el cuartel ► El Ejército requirió la presencia de la Policía Nacional para proteger la base ► El estado actual del monte indignó a los comuneros

RODRIGO MARTÍNEZ - Pontevedra

Salcedo fue ayer un campo de batalla entre la ocupación militar de los terrenos que rodean al cuartel de la Brilat al grito de "O monte é noso", un consensado veciño local por primeira vez al enfrontamento directo con los militares de la base General Mola al asentarse en la zona de monte comunal que el Ejército viene utilizando desde hace décadas para sus entrenamientos. El terreno afectado está claramente señalizado como zona militar y hasta que los vecinos se hubieran asentado a entrar a posesión de reclamarlo como propio.

bro de 2008 que determinaba un perímetro de seguridade para a base militar de 300 metros por fóra do monte xa ocupado e que xa explicamos anteriormente.

As mobilizacións e intensas protestas levadas a cabo polo colectivo afectado tivo como consecuencia a derogación desta Franxa por Orde 2050/2009 de 15 de xullo de 2009, quedando liberadas as 105 casas veciñais que estaban afectadas pola franxa de seguridade. Esa foi a primeira victoria veciñal nesta loita. Un feito que deu novos folgos ó colectivo veciñal para seguir un paso adiante nas súas históricas reivindicacións pola propiedade do monte. A opinión dos veciños afectados pola franxa era, en palabras do seu portavoz, que:

Detrás da Franxa de seguridade estaba clara a intención de tomar todo monte de maneira exclusiva para os militares con peche do mesmo e sen acceso os veciños.

Montes e os veciños e comuneiros afectados pola Franxa e a ocupación do terro comunal. Ante a pasividade e inoperancia da directiva da Comunidade de Montes durante o conflito da Franxa de Seguridade —así o entendían os veciños afectados— e a imposibilidade de defende-lo que a ollos dos comuneiros era o seu patrimonio e intereses comúns xerouse un importante movemento veciñal que deu lugar ó cambio da Xunta Reitora da Comunidade de Montes. A nova Xunta Reitora pasaría a estar integrada por un grupo de veciños comuneiros que destacaron pola súa loitan e defensa do monte comunal e do seu patrimonio. Estes comuneiros —que encabezando as protestas e mobilizacións a favor do monte comunal e contra das obras ilegais da Aldea Afgá, do Poboado Urbano e do establecemento da Franxa de Seguridade— accederon á dirección da Comunidade de Montes trala Asemblea Xeral Extraordinaria do 31 de maio de 2009.

Na Asemblea Extraordinaria celebrada o 18 de outubro do 2009, e unha vez realizado o traspaso de poderes —non sen atrancos— entre a anterior xunta Reitora e a nova, apróbase sen ningún voto en contra a reclamación xudicial do Monte San Martiño, a contratación dos avogados e do perito que debería obter a documentación que acredite o monte como comunal. A partir de aí entramos nun punto transcendental nas relacións entre as partes do conflito, pois

iniciase un proceso de relacións cos responsables da Base General Morillo a través de escritos oficiais e reunións co seu máximo responsable — o Xeneral Xefe José Antonio Alonso Miranda— onde se lle plantexa o establecemento dun novo marco de convivencia entre as partes e se lle presentan catro puntos reivindi-

- Crise e contratendências:

A loita contra a Franxa de Seguridade e as obras cometidas polos militares no monte puxo en evidencia un segundo conflito interno ós veciños de Salcedo: o enfrontamento entre a, de aquela, Xunta Reitora da Comunidade de

-Rafael Quintía Pereira

cativos fundamentais:

- 1) Desprazamento da actual zona de manobras cara ó sur do monte, á altura da estrada vella de Castiñeiras.
- 2) Apantallado do campo de tiro mentres non determinen outra localización afastada dos núcleos de poboación.
- 3) Recuperación e posta en valor da parte libre do monte debido ó abandono no que se atopa.
- 4) Establecemento dunhas relacións entre veciños e militares sen que estes impoñan, ameacen ou fotografen a ningún veciño que pasee polo monte.

- Despliegue de mecanismos de ajuste o reparadores:

A raíz da reclamación xudicial do monte e xa cunha nova directiva na comunidade de montes empézanse a desenvolver toda unha serie de actividades de empoderamento encarreiradas a recupera-la dignidade dos comuneiros e

a súa dignidade como lexítimos propietarios e herdeiros destas terras comunais. Unha dignidade que sentían agravada tras cen anos de maltrato e ocupación do seu monte comunal. Neste tipo de conflito de lexitimidade non se debe nunca restar valor e este tipo de accións simbólicas encamiñadas a reforza-la identidade e a cohesión do grupo pois, moitas veces, e a raíz deste tipo de procesos de empoderamento e autoconciencia onde se atopa a diferenza

que fai escora-la balanza do conflito cara un lado ou a outro.

En novembro de 2010 celébrase a *I Xornada sobre o Monte Comunal* cunha importante participación de veciños, comuneiros e represen-

tantes doutras comunidades e asociacións. Nestas xornadas, ademais da conferencia de Ángel Bravo —perito encargado de buscar e prepara-la documentación pericial sobre o Monte de San Martiño para presenta-la reclamación xudicial contra Defensa— proxectouse a xa película de referencia para estes temas *O monte é noso*, e un documental propio —

feito polos propios veciños afectados— sobre a loita dos veciños de Salcedo e Figueirido contra a Franxa de Seguridade e as obras ilegais acometidas por defensa no monte de San Martiño

O 5 de novembro de 2011 celébrase a *II Xornada Sobre O Monte Comunal* onde se repetiron os actos culturais e os actos simbólicos de posesión do monte e lexitimación coa plantación de especies de árbores ornamentais na finca da sede da Comunidade, a proxección do documental *Comuneiros, cen anos de vida e loita polo monte de Salcedo* ou a conferencia do avogado Calisto Escariz sobre *A repercusión social, económica e medioambiental sufrida polos veciños comuneiros de Salcedo dende a ocupación militar no Monte San Martiño*.

O documental *Comuneiros, cen anos de vida e loita polo monte de Salcedo* foi unha produción da Sociedade Antropolóxica Galega en colaboración coa Comunidade de Montes no que se repasa un século de traballo dos habitantes da parroquia na defensa do seu monte comunal fronte ás agresións de tipo político e administrativo. Interven en documental case unha vintena de veciños que relatan os usos agrícolas e sociais que facían do monte. Tamén destaca a existencia de elementos patrimoniais, como petróglifos e outros vestixios arqueolóxicos, así como exemplos de riqueza inmaterial do lugar, en forma de lendas e contos. Este documental foi demandado por varios colectivos e comunidades por consideralo un elemento de interese para divulgar a problemática dos montes comunais en distintos foros relacionados coa loita comunal e serviu, sen lugar a dúbidas, para aumenta-la autoestima e o autoconecemento dos comuneiros de Salcedo e para tomar conciencia de cal foi e é

o seu papel como actores da súa propia historia.

Na Asemblea Ordinaria do 22 de xullo de 2012 apróbase a proposta de creación dun grupo aberto de persoas que baixo o nome de “Amigos do Monte” tería como obxectivo o desenvolvemento dunha actividade dirixida ó coñecemento e á toma de concienciación do que significan os montes comunais, o patrimonio que conteñen (forestal, arqueolóxico, etnográfico e cultural) e da necesidade de salvagardalos principios da defensa do común. Preténdese tamén proxectar ideas que modifiquen as actuais condicións nas que se atopan os montes comunais no camiño de facer deles un lugar sostible e como lugar de lecer e de goce de todos.

O 21 de abril de 2013 realizouse a primeira saída de “Amigos do Monte” onde se convocou a tódolos comuneiros e veciños a un roteiro para dar a coñece-lo patrimonio forestal, arqueolóxico, etnográfico e cultural do monte de Salcedo así como os traballos desenvolvidos pola Comunidade. O roteiro repetiríase o 4 de maio de 2014 con motivo da II Saída pola parroquia de “Amigos do Monte” de Salcedo e cunha participación de máis de 150 persoa.

- Paz e resolución do conflito:

En aras de ir solucionando o conflito cos comuneiros de Salcedo e a convivencia entre veciños e militares, mentres non saía a sentenza firme e despois de varias reunións co Xeneral Alonso Miranda, as partes chegan ós seguintes acordos:

- O desprazamento da zona de manobras cara ó sur da parcela ocupada para afastala das casas

- Non facer manobras na zona norte e máis próxima ós núcleos de poboación
- Protexe-lo patrimonio arqueolóxico do Regato dos Buracos que se localiza dentro dos terreos comunais usurpados
- Arranxar pistas do monte
- E acéptase por parte do exército liberar 80 Ha. de monte comunal para uso e explotación dos veciños.

Estes acordos supuxeron unha segunda victoria dos comuneiros na súa loita e un novo pulo na súa determinación de recupera-las posesións que consideraban súas por dereito.

Na Asemblea Xeral Ordinaria celebrada o 22 de xullo de 2012 apróbanse os criterios mínimos de debate que inicien o camiño a seguir nunha futura negociación co Ministerio de Defensa en caso de que se produza a sentenza firme a favor dos veciños. Estes criterios concréntanse en catro puntos.

1) A necesidade de defender unha superficie libre de terreo comunal, dunhas 80 Ha., onde están situadas as traídas de auga, o patrimonio arqueolóxico e os accesos ás propiedades particulares.

2) Solicitalle a Defensa que defina a superficie de terreo que necesita para o adestramento de tropas e a súa situación, delimitando os terreos de uso militar.

3) Traslado de todo tipo de manobras militares, o campo de tiro, campo de minas, Aldea afgá, Poboado urbano e demais infraestruturas de adestramento cara a zona suroeste do terreo ocupado, afastándoos todo o posible da poboación de Salcedo.

ción de Salcedo.

4) Negocia-las condicións de uso desa superficie, que para o caso da superficie ocupada pola base militar serían as marcadas pola lei e no resto dos terreos a ocupar solicitarase o pago dun canon, conservando así a propiedade comunal.

Todos estes puntos do preacordo foron levados á negociación celebrada en Madrid entre os comuneiros de Salcedo e o Ministerio de Defensa. En Asemblea Extraordinaria celebrada o 30 de novembro do 2013 aprobouse con 119 votos a favor, 1 voto en contra e 4 abstencións o preacordo definitivo de convenio alcanzado entre as partes sobre a cesión de terreo comunal no Monte San Martiño, para a continuidade da Base General Morillo dando, deste xeito, por finalizado o longo conflito e alcanzándose, finalmente, a paz social. Decía o Presidente da Comunidade de Monte, o Sr. Fernando Pintos, no seu preámbulo que esta asemblea,

É transcendental para os comuneiros e a Parroquia, porque o acordo que hoxe debemos tomar ninguén dos presentes, imaxinaba hai catro anos que puidese ser posible e menos nun período de tempo tan curto. Isto débese a que fomos capaces de levar adiante todo un proceso reivindicativo que necesitou de tres actuacións encadeadas que o fixeron posible para poder sentirnos orgullosos e eu diría que tamén satisfeitos. A 1ª foi a determinación e coraxe de inicia-lo proceso a sabendas de que, dende o principio, tiñamos case todos poderes en contra. A 2ª foi busca-las persoas (xuristas e técnicos) capaces de leva-la defensa ante institucións que

se dicía eran intocables.[...] A 3ª foi manter por parte da Comunidade a firmeza, a coherencia, a responsabilidade e a seriedade para que tódolos atrancos que nos foron poñendo no camiño, sempre coa intención abandonáramos e desistíramos, non nos impidiran logra-lo noso obxectivo”.

Actores do conflito. Grupos e faccións en conflito

Concentración de protesta fronte ás portas da Base General Morillo

No conflito do monte comunal de Salcedo acontecido a partir do ano 2008 detectamos cinco actores principais:

- Ministerio de Defensa, ata o ano 2013 “propietario” ou beneficiario do uso da maior parte do monte comunal de San Martiño.
- Concello de Pontevedra, responsable da cesión do monte comunal ó Ministerio de Defensa.
- Comunidade de Montes de San Martiño de Salcedo, históricos propietarios do monte comunal.

- Plataforma de veciños afectados pola Franxa de Seguridade da Brilat.
- Grupos de opinión ou presión, formados por medios de comunicación, asociacións veciñais e partidos políticos

Nos conflitos sociais, como este, ou políticos poden entrar en xogo as denominadas faccións, que se diferencian dos grupos corporativos con propiedades estruturais en que as faccións tenden a ser informais, espontáneas, grupos tras un líder que loita polo fin perseguido pero que dependen enteiramente do poder consensual do grupo, é dicir, do consentimento colectivo e non da forza exclusivamente, pois neste tipo de grupos non estruturados o líder non dispón da capacidade da coacción física ou da función coercitiva. Por suposto, este consentimento colectivo pode basearse na tradición, no respecto a un cargo ou, como no caso que estamos a analizar, nas calidades persoais do líder. Son grupos de conflito eventuais organizados contra outro —ou outros— grupos. Por iso o máis habitual é que nazan e

morran co conflito. Como a facción busca apoio en todas e cada unha das fontes posibles, o seu bando pode cortocircuita-las liñas normais de partidos, clases ou castas, e por iso adoitan carecer de núcleo ideolóxico, máis aló da loita polo interese propio obxecto do conflito. No conflito do monte comunal de Salcedo temos un exemplo claro de facción na plataforma de veciños afectados pola Franxa de Seguridade. Un grupo que buscou apoio noutros colectivos veciños, do que formaban parte persoas de distintas ideoloxías, carecendo, xa que logo, de núcleo ideolóxico e que se extinguiu unha vez conseguidos os seus fins especí-

ficos, isto é, a derogación desa Franxa.

Ás veces, nos conflitos, unha facción pode derrotar tan definitivamente ó seu rival que adquire lexitimidade e comeza a organizarse en si mesma como un grupo formal, en tanto que a facción derrotada desapareza de todo. No noso caso, os membros visibles ou líderes da plataforma de veciños afectados pola Franxa de Seguridade, no seu particular enfrontamento coa directiva da Comunidade de Montes, acabou por botar a esta Xunta Reitora e instituírse como unha nova directiva que tomara as rendas das reivindicacións comunais.

Facerse ver, demostrar que se existe e ter presenza social é fundamental no conflito e algo consubstancial á orde política, pois non existe poder máis que na escena e é nesa escena onde, a través da presenza e visibilización da facción, podemos exercer-lo poder.

Os veciños e comuneiros de Salcedo visibilizaban a súa loita a través de demostracións públicas e multitudinarias. Marchas, concentracións, manifestacións e roldas de prensa foron as ferramentas máis empregadas para facerse ver na escena do conflito. O exército

facía o seu papel escenográfico con constantes patrullas polos terreos comunais en disputa, coa constante identificación dos veciños interceptados dentro do perímetro ocupado ou co constante requirimento da presenza das forzas de seguridade do Estado que vixiaban o perímetro do recinto militar e exercían a correspondente acción coercitiva e sancionadora.

As faccións buscan apoios externos, e ámbalas partes procuran o desprestixio do contrario sacando á luz a mala xestión ou tratando de tira-la máscara con que aparece en público o contrincante. No conflito pola lexitima propiedade do monte comunal de Salcedo ámbalas

dúas partes enfrontadas usaron os medios de comunicación como voceiros das súas reivindicacións. Os comuneiros esgrimían os seus dereitos consuetudinarios á propiedade do monte e alegaban o seu dereito a protexerse e a loitar contra o que crían un abuso intolerable nun réxime democrático. O Ministerio de Defensa defendía que a cesión dos terreos fora legal e insinuaba que estas reivindicacións da propiedade podían pór en perigo a continuidade da base militar cos conseguintes

prexuízos económicos para a comarca, deixando o xogo sucio das descualificacións a outras entidades sociais e políticas locais. Se ben todos usaban os medios para estes fins, esta relación coa prensa sempre foi asimétrica pois o Ministerio de Defensa, a través do Subdelegado e Delegado de Goberno e dos grupos políticos, económicos e sociais afíns ó partido de goberno, intentou pó-la opinión pública en contra das reivindicacións dos comuneiros de Salcedo usando para iso á prensa a través de artigos de opinión tendenciosos e informacións sesgadas que pretendían dar

unha imaxe negativa, egoísta e interesada dos comuneiros fronte a un Ministerio de Defensa valedor do ben común e da economía local.

mos para conseguí-los seus obxectivos, non hai, pois, normas de xogo. Pola contra, na área política os diversos contendentes si aceptan as mesmas normas.

Xunta Rectora da Comunidade de Montes de Salcedo que conseguiu a devolución da titularidade do seu monte posando fronte a súa sede

Area e terreo político

A área política é onde os individuos e grupos políticos loitan polo poder e polo liderazgo. Ronald Cohen define o poder como unha capacidade para influír no comportamento alleo e/ou para influír no control das accións importantes. A área é unha pequena área dentro do terreo político onde os individuos ou faccións compiten entre si.

Definimo-lo terreo político como unha área fluída de tensión dinámica na que se produce a toma de decisións políticas e a loita competitiva. Este terreo da confrontación —área de interacción de estruturas políticas rivais— caracterízase, segundo a teoría do xogo de Bailey, porque nel os rivais non comparten regras convenidas de antemán para regula-los seus conflitos, xa que logo, cada un dos grupos en loita usan tódolos seus recursos e mecanis-

Para o conflito que estamos a estudar esta área sería, por exemplo, o sometemento ós tribunais de xustiza, ás súas leis e ós seus ditames. Unha área de loita onde as normas e os procederes están perfectamente regrados, estandarizados e son compartidos e aceptados por ámbalas partes do conflito.

Segundo a teoría de xogos de Bailey existen dúas clases de regras:

- As pragmáticas, son as regras políticas relativas á conquista e conservación do poder, non é habitual á súa exteriorización. En definitiva, son as regras coas que se gaña realmente o xogo.
- As normativas, que se declaran publicamente e adoitan estar pouco definidas (honestidade, honradez, etc) e soen se-lo baremo polo cal as accións se xulgan eticamente correctas ou equivocadas.

Na área os equipos que aceptan estas regras intentan facerse cun apoio propio, como dicíamos, e mina-lo dos seus adversarios mediante a subversión. E ás veces os grupos rivais dunha mesma área poden aliarse temporalmente contra unha ameaza exterior, como pasa neste caso onde as comunidades de montes de Lourizán e Salcedo —entre as que existen litixios polos lindes dos seus montes— únense fronte a un inimigo común, aliándose tamén a comunidade de san Xulián de Marín —en rivalidade coa de Lourizán— e a de Vilaboa, en conflito tamén co Ministerio de Defensa.

Vemos, xa que logo, que nesta area do conflito uníronse diferentes grupos con intereses, en moitos casos, contrapostos para loitar de maneira conxunta contra unha ameaza exterior común a todos eles. Xa superada a primeira fase da confrontación e nunha reunión privada celebrada na Base General Morillo, entre os veciños de Salcedo e os mandos militares, o Coronel Fernández recoñecía que as mobilizacións da concentración e da marcha polo monte marcaron un antes e un despois na derogación da Franxa de Seguridade e na paralización das obras ilegais acometidas polo exército no monte de San Martiño. Lembremos que foron estes feitos os que desencadearon as protestas veciñais e o conseguinte proceso de reclamación xudicial do monte.

A centenaria loita pola posesión do monte comunal de San Martiño de Salcedo chegaría á súa fase final o 1 de decembro de 2012 cando en Asemblea Xeral Extraordinaria os comuneiros de Salcedo aproban as propostas de negociación da cesión da superficie de terreo comunal que ocupa a Base General Morillo e as condicións xurídicas e económicas da

cesión, autorizando ó Presidente e Secretario da Comunidade e os asesores xurídicos e técnicos para negociar co Ministerio de Defensa os termos definitivos do acordo.

O 21 de decembro de 2012 a Audiencia Provincial de Pontevedra dita sentenza firme a favor dos comuneiros e, como xa explicamos, os terreos ocupados do monte de San Martiño rexístranse a nome da Comunidade de Montes o 26 de

febreiro de 2013 dando por finalizado un conflito que se dilatou máis dun século e onde xeracións de veciños e comuneiros de Salcedo

loitaron pola lexitima propiedade dun monte comunal que fora deles, como recolle a sentenza, dende tempos inmemoriais.

O balance deste conflito que vimos de analizar dende a óptica da antropoloxía política, e onde tan ben se poden observar diferentes elementos e fases dos conflitos de lexitimidade e da teoría de xogos de Bailey, podémolo resumir en dous puntos:

- 1) A loita conxunta dos veciños de Salcedo, Lourizán e Vilaboa conseguiu a derogación da Franxa de Seguridade que afectaba ás súas propiedades.
- 2) Os comuneiros de Salcedo recuperaron a través dunha sentenza xudicial a propiedade do Monte San Martiño ocupado por Defensa dende 1895.

As consecuencias destes dous logros supuxo:

1) O Ministerio de Defensa viuse na obriga de devolve-lo monte ilegalmente ocupado e de pagar un canon polos terros onde se asenta a Base General Morillo e as futuras áreas de edestramento.

2) O desprazamento das manobras e campos militares, afastando a súa actividade de adestramento das propiedades particulares e dos núcleos poboacionais.

3) A recuperación da normal actividade dos veciños no monte e o aproveitamento dos seus recursos de forma libre e lexítima.

4) A posta en marcha dun ambicioso proxecto de recuperación, reorganización e posta en valor do monte comunal mediante traballos de limpeza, rareos, repoboacións con frondosas e especies autóctonas e traballos de posta en valor do patrimonio arqueolóxico e etnográfico.

5) A recuperación do orgullo e da dignidade dunha comunidade de veciños maltratada durante tantos anos ó terlles usurpado de xeito ilexítimo a súa propiedade comunal e o dereito a explotala e a vivir dela, cos conseguintes prexuízos económicos e sociais que iso ocasionou durante gran parte do pasado século XX. Neste proceso de empoderamento foi fundamental o exercicio da memoria histórica que fixo a comunidade local ó sentirse herdeiros doutros colectivos da parroquia que no pasado tiveron que loitar contra inxustizas e abusos como foi o caso dos Heroes do Campo da Porta.

Quero rematar este artigo coas esclarecedoras e esperanzadoras palabras pronunciadas polo Presidente da Comunidade de Montes de Salcedo, o sr. Fernando Pintos, na histórica Asemblea Extraordinaria celebrada o 30 de novembro do 2013:

Hoxe acabamos de pechar un proceso centenario, que vivimos dende unha posición de loita e acadamos un gran logro para todos. A nova etapa que esta Comunidade ten por diante debe ter moi en conta a transformación dos nosos montes, desenvolvendo proxectos que permitan actuacións de recuperación para unha posta en valor medioambientalmente sostible, pensando en futuras xeracións e fixindo de toda esa presa, coa crenza de que a natureza só dura unha xeración.

Bibliografía

-MARC SWARTZ, VICTOR TURNER e ARTHUR TUDEN. *Political Anthropology*. Aldine Publishing Company. Chicago, 1966.

-F. G. BAILEY, F.G. *Las reglas del juego político*. Editorial Tiempo Nuevo. Caracas, 1971.

-COHEN, R. "El sistema político"(pp.27-53) e Cohen A. "Antropología política: el análisis del simbolismo en las relaciones de poder"(pp.55-82). Llobera J. (compilador) *Antropología Política*. Ed. Anagrama. Barcelona, 1979.